

Verdaguer en l'entorn familiar d'Alexandre de Riquer

Ramon PINYOL I TORRENTS

Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya

Institut d'Estudis Catalans

No sé quan començà la relació entre Alexandre de Riquer i Jacint Verdaguer. La documentació a l'abast no permet de precisar-ho gaire, però, tenint en compte que l'escriptor de Folgueroles va casar Alexandre de Riquer i Dolors Palau el 18 de juliol de 1885 a l'església barcelonina romanicogòtica de Santa Anna, hem de suposar que devia venir almenys d'uns anys abans. Riquer havia nascut el 1856 i, doncs, tenia deu o onze anys menys que Verdaguer. Diria que no és agosarat pensar que ambdós van entrar en contacte dins els cercles artísticoliteraris, llavors relativament reduïts, que hi havia a Barcelona. I, segurament, amb posterioritat al triomf de *L'Atlàntida* en els Jocs Florals de 1877. Diguem, doncs, que en els primers anys de la dècada dels vuitanta. Tanmateix, Riquer es movia també en cènacles eclesiàstics interessats en l'art i no seria estrany que també aquí coincidissin mantes vegades. En aquest sentit, la poca documentació epistolar conservada permet de veure que Riquer també estava en contacte amb Marià Aguiló i Jaume Colléll. I no cal dir que amb Torras i Bages, és clar. En una carta del 8 d'agost de 1889 conservada a la Biblioteca de Montserrat, publicada per Josep M. de Casacuberta i Joan Torrent i Fàbregas,¹ Riquer s'adreça al caputxí Andreu de Llavaneres (des de 1899, cardenal Vives i Tutó, que en certa manera protegí Verdaguer i que tingué un pes decisiu en el nomenament de Torras i Bages com a bisbe). Per la missiva sabem que feia il·lustracions per a poesies ja que sollicita més textos, tot i que desconeixem per quin motiu ni per a quin o quins escriptors. Ho fa d'una manera ambigua, perquè no queda clar de qui són les poesies a què es refereix en un segon paràgraf, i insisteix a fra Andreu que aconsegueixi una valoració crítica dels dos literats. Devia alludir a composicions pròpies? O a les il·lustracions dels poe-

1. Josep Maria de CASACUBERTA i Joan TORRENT I FÀBREGAS (cur.), *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. VII, Barcelona, Barcino, 1983, p. 63.

mes que ja estaven fetes? Sigui com vulgui, l'epístola és adreçada a Caldetes, demana que els saludi i desitja un «complet restabliment de salut a Mn. Jaume». Caldes d'Estrac era llavors una destinació notable tant pels seus banys termals com per les estades temporals al costat del mar. Només recordo de passada que el marquès de Comillas hi tenia una finca, dins la qual hi havia una casa on Verdaguer sojornà sovint i que fou dissenyada per Oriol Mestres, pare d'Apelles Mestres, de qui tenim una colla d'apunts del natural de la població, on estiuejava habitualment.

Cal dir que Manuel Jorba i jo mateix, revisant les cartes entrades a la Biblioteca de Catalunya en els darrers anys, en vàrem trobar dues de Verdaguer a Riquer, que vam publicar el 2008,² una de les quals, del 15 d'agost de 1889, ens acaba d'aclarir el contingut de la que estem comentant, i que, curiosament, és el mateix Verdaguer qui dona resposta a la demanda de Riquer i queda clar que les composicions són del poeta folguerolenc. Vet ací el que diu, que torno a reproduir, per no perdre'ns:

Mon bon amic,

Adjuntes li envio les poesies que em quedaven; veja vostè si li agraden.

Mossèn Collell i don Mariano se mostraren un xic reservats en lo judici. Començant per no conèixer mes poesies. Los dibuixos que menys aplaudiren són «Lo Jesús en la creu» i «La Verge coronada d'estrelles»; troben aquesta molt terrenal i en aquell, fins en sa mort, voldrien veure lo Déu de l'amor.

Jo no quedaria de pendre quelcom d'a on l'art haja arribat en la pintura d'aqueixos tipus inaccessibles.

Els anotadors de l'*Epistolari de Jacint Verdaguer* pensen que «eren uns dibuixos amb vista a ilustrar *Nazaret* que Verdaguer preparava». En tot cas, aquest llibre, que sortí a finals de 1889, no portaria cap dibuix de Riquer, com tampoc *Betlem*, que es publicà l'any següent. De les peces que Verdaguer esmenta («Lo Jesús en la creu» i «La Verge coronada d'estrelles»), en l'obra no n'hi ha cap que aparegui amb aquests títols. I rellegint el llibre no n'he sabut trobar coincidències de contingut que s'hi puguin relacionar, tret del darrer poema del llibre, «La Creu». Potser en els manuscrits verdaguerians apareixeran les composicions amb aquests títols. De moment, he cercat en els dos que contenen autògrafs de *Nazaret* i cap peça acabada o en esborrany on porta aquests títols.

2. Manuel JORBA i Ramon PINYOL, «Contribució a l'epistolari de Jacint Verdaguer (i II)», *Anuari Verdaguer: Revista d'Estudis Literaris del Segle XIX*, núm. 16 (2008), p. 198-200. En aquesta citació, com en totes les altres de textos prefabricats d'aquest treball, he normalitzat l'ortografia d'acord amb els usos actuals; en cap cas, però, he modificat ni la morfosintaxi ni el lèxic.

Però anem al fill Josep M. de Riquer (1897-1978), escriptor ell mateix i especialista també en exlibris, que dona un relleu especial a la vinculació del seu pare amb Verdaguer, en termes que permeten inferir com el fill la valorava:

El casament dels meus pares fou apadrinat per n'Àngel Guimerà i en Francesc Matheu.

Entre mossèn Cinto i el meu pare hi havia una amistat veritablement fraterna i més encara, per llurs idiosincràsies temperamentals, no és agosarat de dir que tots dos eren ben afins. I mossèn Cinto, que coneixia de temps la parelleta que formaven de solters els qui foren els meus pares, va insistir a tenir ell el goig de maridar-los; era una satisfacció per a ell realitzar aquest casament que fou el primer i l'únic que beneí.³

I segueix amb elogis a aquest fet, ja que és «una de les moltes obres boníssimes que feu mossèn Cinto», un casament que «mereix d'ésser qualificat de diví tenint en compte l'eficàcia que pot tenir una benedicció ben sentida». Els termes encomiàstics usats per Josep M. de Riquer deixen el lector una mica parat. Però, en tot cas, traspuen un afecte innegable.

Cal esmenar, de totes maneres, una informació errònia que dona Josep M. de Riquer, fruit de l'entusiasme, en afirmar que el casori dels seus pares fou l'«únic» que Verdaguer celebrà. Tinc el convenciment que en celebrà uns quants. Fent una recerca superficial —no sé quin sentit tindria dedicar gaire temps al tema—, en trobo dos. Un, el del pintor Sebastià Junyent i Sans amb Paulina Quinquer, el 23 d'octubre de 1900, a l'església de la Concepció. No sé d'on venia la seva relació, tret que Junyent fou molt actiu dins el grup de la revista *Juventut*, que tant de suport donà a Verdaguer en el tombant dels segles XIX i XX, i que, d'altra banda, era anticlerical —no antireligiós— i ben oposat als idearis del Cercle Artístic de Sant Lluc. L'altre, el de l'advocat, llibreter i publicista Lluís Viola i Vergés amb Josefa Gallemí i Rigola, a Argentona, el 4 de gener de 1902. Viola era redactor i copropietari de la revista *L'Atlàntida*, sota la direcció literària teòrica de Jacint Verdaguer. I, encara, podríem esmentar que el 19 de juliol de 1893 digué la missa de la boda del seu cosí Narcís Verdaguer i Callís amb Francesca Bonnemaison; l'enllaç, però, fou beneït pel bisbe de Vic, Josep Morgades. Sigui com vulgui, certament no se sap que participés gaire en aquest tipus de cerimònies, potser en part perquè no tenia el do de l'oratoria —s'escapolia de predicar tant com podia— i, a més, la seva veu era aflautada, cosa que no l'afavoria en l'expressió pública, i és

3. Josep M. de RIQUER, «Quan el meu pare ja no era noi. Biopsicologia d'Alexandre de Riquer», a *Alexandre de Riquer: L'home, l'artista, el poeta*, Calaf, Comissió Organitzadora de l'Homenatge a Alexandre de Riquer, 1978, p. 29.

ben sabut que sempre evitava de llegir les seves composicions en públic i demanava a algú altre que ho fes.

I he de retornar una vegada més a Josep M. de Riquer, perquè fa unes consideracions personals i familiars sobre el drama verdaguerià que no em sé estar de transcriure:

No puc deixar de dir-vos que, a nosaltres, als Riquer, ens és molt dolorós el fet blasmable que realitzaren els marquesos de Comillas i ho dic encara més avergonyit que fastiguejat, perquè són parents nostres. Parlo del fet de bescantar el místic mossèn Cinto Verdaguer quan ha estat sempre, és i serà admirat en tots els sentits i amb raó, per Catalunya sencera.⁴

I dues ratlles finals encara sobre el casament. En la inscripció en el Registre Civil, a banda de dir que ell tenia vint-i-nou anys i ella dinou, hi consta la professió: Alexandre, «artista», i Dolors, «estudiante». Per ser l'any 1885, no deixa de sorprendre la que se li assigna a ella, com ja va observar Martí de Riquer (1998) en l'interessantíssim i documentadíssim llibre *Quinze generacions d'una família catalana*.⁵

MÉS DADES DE LA RELACIÓ

La mort, el 10 de juny de 1902, de l'autor de *Flors del Calvari* i els dolorosos mesos de la malaltia que la precediren van impedir que el llibre *Anyorances*, d'Alexandre de Riquer —escrit arran del traspàs de la seva muller, veritable musa del poeta, i publicat aquell mateix 1902— portés un pòrtic de Verdaguer, com explica l'autor:

Lo present llibret arriba desposseït de la joia més hermosa que devia engalanar-lo. Mossèn Jacint Verdaguer s'havia brindat a fer-hi un pròleg; Ell coneixia a Ella i estimava ses virtuts, amb ben poques ratlles hauria fet lo que jo no puc fer amb tot un aplec de poesies.⁶

A desgrat que tothom sol fer esment de la seva amistat amb Verdaguer, malauradament això no s'ha traduït en una correspondència, coneguda, que ens permeti de documentar-la millor. En el ric *Epistolari de Jacint Verdaguer* publicat i anotat per Josep M. de Casacuberta i Joan Torrent i Fàbregas, només hi ha recollida la carta a què m'he referit més amunt. És possible que en la documentació de la casa

4. Josep M. de RIQUER, 1978, p. 29.

5. Martí de RIQUER, *Quinze generacions d'una família catalana*, Barcelona, Quaderns Crema, 1998, p. 1283-1284.

6. Alexandre de RIQUER, *Anyorances*, Barcelona, A. Verdaguer, 1902.

de Mallorca de Riquer hi hagués —o hi hagi— material en aquest sentit. Ignoro, tanmateix, què se n'ha fet, dels papers personals que l'artista hi pogués tenir.

Deixant per a uns paràgrafs més avall el que fa referència als afers artístic-literaris, hi ha algunes epístoles força desconegudes i només publicades en format CD-ROM per l'Arxiu Nacional de Catalunya, el 2002, amb el títol *Correspondència de Jacint Verdaguer. Col·lecció Verdaguer-Panadès 1878-1892*, que illustren prou bé el lligam entre els dos creadors. En la que porta el número 485, una targeta de dol, Riquer li comunica la mort de la seva filla Elisea i li demana si pot comptar amb ell «per presidir el dol demà matí a les nou i ½ en esta sa casa (Llúria, 37), suplicant-li li dispensi tantes molèsties. A les 8 d'aquesta nit enviaré per la resposta». És una lletra indatada, però que deu ser del 12 d'octubre de 1890, dia de la mort.⁷ I l'endemà el passà a recollir per a l'enterrament.

Igualment sense data és l'epístola que porta el número 80, en què li diu que «a les 3 de la tarda d'avui, si no mana lo contrari, passaré a buscar-lo per anar a la Catedral a batejar». No he pogut esbrinar, per ara, de quin fill o filla devia tractar-se.

Pel que fa a les relacions diguem-ne pictòriques, en parlaré més avall. No voldria acabar sense un parell de referències collaterals. La primera, una de la carta que Jorba i jo, en l'article citat més amunt, vam datar de la segona quinzena d'octubre de 1888. Aquí Verdaguer li desitja «molts anys de vida per pregar per l'ànima del seu pare», una frase que sembla indicar que, en el seu moment, ja li havia donat el condol formalment. En la mateixa epístola, dues qüestions més: «Una senyoreta em pregunta amb quines condicions donaria vostè tres lliçons a la setmana d'una hora de dibuix» i «Adjunt li retorno l'àlbum amb la firma de mossèn Collell». Aquesta segona qüestió podria ser la resposta a la petició que li havia fet Riquer en la carta número 40 de la *Col·lecció Verdaguer-Panadès 1878-1892* de l'Arxiu Nacional de Catalunya:

No sé si és indiscreció demanar-li una coseta per lo present albumet. Com que l'amic Masriera s'ha encarregat de fer-me omplir una bona part, m'ha manifestat lo desig de que figuri en los primers fulls la seva firma. Jo no sé si he fet bé però m'hi compromès a obtenir-la i he deixat un full en blanc per vós.

Pel que sembla, s'hi va incloure també un text de Jaume Collell. L'alludit «Masriera» segurament era Artur Masriera, a qui temps després Verdaguer faria un pròleg al llibre *Poesies* (1893). En tot cas, la confecció d'àlbums poètics era un costum relativament estès a l'època, ja sigui com a homenatge a algú amb motiu d'algun tipus de celebració, ja sigui en el format de collecció personal d'autògrafs

7. Data extreta de *La Vanguardia* del 13 de març de 1890. En aquest mateix diari no hi ha cap referència a les morts, en edat molt jove, dels fills Maria i Pedro.

d'escriptors i de dibuixos d'artistes plàstics. Si no està fet, que ho desconec, penso que valdria la pena de fer un estudi dels àlbums poètics de casa nostra. Pels pocs que he pogut veure, són magnífics i podrien aportar informació d'interès tant literària com artística.

La segona qüestió ens remet novament a Josep M. de Riquer, que afirma —i no crec que en aquest cas hi hagi motius per dubtar-ne perquè en parlen altres fonts— que un dels pisos de l'immoble que tenia Alexandre de Riquer al número 5 del carrer de la Freneria de Barcelona era lloc d'encontre d'artistes, escriptors i intel·lectuals, i s'hi donaren a conèixer composicions de Pedrell, Granados, Casals, Morera, Guimerà, Maragall o Apelles Mestres. En un altre dels pisos de la casa, Anton Busquets i Punset, amic i una mena de secretari de Verdaguer en el tombant dels segles XIX i XX, hi instal·là una escola. Hi figurava com a director espiritual mossèn Cinto, a qui no acabo d'imaginar en el paper. Segurament Busquets i Punset l'hi posà per ajudar-lo amb una petita paga. Justament en aquest paper de consiliari, Verdaguer va compondre un poema per a la devoció que titulà «Himne a la Sagrada Família» i subtitulà «Himne escrit per a cantar, amb música d'en Masó i Goula los alumnes del Col·legi Acadèmia de la Sagrada Família del carrer de la Freneria» (1900). Alguns dels germans Riquer anaven en aquesta escola i segurament cantaren més d'una vegada aquest himne, que consta de sis quartetes de versos hexasíl·labs i d'una tornada de cinc versos (tres heptasíl·labs més dos pentasíl·labs) que fa així:

Jesús, Josep i Maria,
oh noms més dolços que mel;
si al cor tothom vos tenia,
la terra seria
la imatge del cel.⁸

No són versos gaire reeixits, és clar. Són d'encàrrec. I són el que es feia aleshores amb aquest gènere de poesia religiosa devota destinada a un públic molt concret.

L'ARTISTA RIQUER I EL POETA VERDAGUER

Més amunt hem comentat que, malgrat haver confegit una sèrie de dibuixos que es creu que eren per a *Nazaret*, en el llibre no s'hi recolliren. Pel febrer de 1891, Riquer exposava a la Sala Parés dos plafons decoratius per a un sostre i un conjunt

8. Text complet recuperat i editat a Ramon PINYOL (cur.), *Jacint Verdaguer: Poesia*, 2, Barcelona, Proa, 2006, col·l. «Totes les Obres», núm. IV, p. 101-102. El text es troba en un full solt estampat per la Imp. Antoniana de Barcelona.

de dibuixos que, segons la premsa, havia fet per il·lustrar la trilogia *Jesús infant*, o sia, els dos ja esmentats *Nazaret* (1890) i *Betlem* (1891), i *La fugida a Egipte* (1893), editats primer com a llibres solts i aplegats el 1896 amb aquell títol. *La Veu de Catalunya* de l'1 de març de 1891, en una breu nota anònima dins la secció «Diari del Principat», afirma que «aquelles poesies l'han inspirat de debò» i que n'ha sortit una col·lecció de «filigranes d'un gust i elegància verdaderament exquisides». En aquell moment només havia sortit *Nazaret* i, doncs, només podien ser d'il·lustració per a aquesta obra. El llibre sortí, tanmateix, sense els dibuixos riquerians. No sé pas què se n'ha fet i potser els historiadors de l'art i del llibre il·lustrat ho podran explicar. Sens dubte, no són les il·lustracions que aparegueren en el llibre *Jesús infant*, de petit format, editat per Bastinos el 1896.

El que sí que podem tenir a les mans són les capçaleres decoratives de Riquer que obren cada un dels cants de *Canigó*. De les dues cobertes que es feren llavors per a la primera edició del poema, una era industrial i l'altra estava dibuixada en colors, amb un cavaller i diversos motius allegòrics, realitzada per Francesc Jorba Curtils i basada en un croquis que havia fet Verdaguer mateix i que havia enviat a Domènech i Muntaner perquè la utilitzés en la tapa.⁹ En les reedicions de 1901 i 1902 de l'epopeia s'aprofitaren les capçaleres de Riquer. Així doncs, no acabà de tenir un paper protagonista en la il·lustració d'aquest llibre.

Pilar Vélez en dos dels seus estudis¹⁰ posa en relleu que, per raons diverses, Verdaguer no va poder editar obres de format gran il·lustrades pels artistes contemporanis que ben sovint l'admiraven i Francesc Fontbona¹¹ explica les relacions entre el poeta i els artistes del seu temps, amb els quals no tingué els lligams estrets que va poder establir amb la gent de lletres, que semblen més intensos amb aquells que també eren escriptors (Alexandre de Riquer, Apelles Mestres i Santiago Rusiñol).

Riquer, d'altra banda, té algunes il·lustracions que sí que es feren públiques. És molt característica l'orla que posà al poema «Santa Cecília», publicada a la revista dirigida literàriament per Verdaguer, *L'Atlántida*, en el número 19 (15 febrer 1897). El Museu d'Història de Barcelona té el poema «Lo plor de la tórtora» (premiat als Jocs Florals de 1873 i recollit al llibre *Ídillis i cants místics*, de 1879) en una parti-

9. La història d'aquesta coberta es recull a Josep M. DOMINGO, «Verdaguer i Domènech i Muntaner. A propòsit d'uns inèdits verdaguerians de la Casa-Museu Domènech i Muntaner», *Revista de Catalunya*, núm. 178 (2002), p. 61-66.

10. Pilar VÉLEZ, «Algunes reflexions sobre l'obra de Verdaguer a través dels seus il·lustradors», a *Anuari Verdaguer 2002*, Vic, Eumo i Universitat de Vic, 2003, p. 580; també, de la mateixa autora, el capítol «Traductors gràfics de l'obra de Jacint Verdaguer: els seus il·lustradors», a *Verdaguer: Un geni poètic*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 2002, p. 164-165.

11. Francesc FONTBONA, «Jacint Verdaguer i les arts plàstiques», a *Anuari Verdaguer 2002*, Vic, Eumo i Universitat de Vic, 2003, p. 149-150.

tura manuscrita de Francesc Alió, un dels músics més representatius de l'època. Està orlada per Alexandre de Riquer amb un dibuix en què figuren un arbre i un ocell. Es tracta d'un quadre de 70 × 54 cm que era un dels objectes que formaven part del despatx de Verdaguer quan vivia al carrer d'Aragó. No es tenen notícies d'on va anar a parar el contingut d'aquesta estança.

S'ha de fer menció de la il·lustració d'Alexandre de Riquer dels «Goigs de Santa Maria de Ripoll», escrits per Verdaguer per encàrrec del bisbe Morgades. Aquests goigs, commemoratius de la restauració de Ripoll, foren estampats sense data ni peu d'impremta. Foren estrenats a Ripoll per l'Orfeó Català, amb música d'Alió, l'1 de juliol de 1894, en el marc d'unes festes que van durar tres dies i a les quals no fou invitat Verdaguer, llavors amb unes relacions molt tenses amb el prelat per haver-se escapat de la reclusió del santuari de la Gleba (anades a Barcelona i a Mallorca).¹²

UN VERDAGUERIÀ DESTACAT, PERE PALAU, CUNYAT DE RIQUER

Com és sabut, Alexandre de Riquer es va casar amb Dolors Palau González de Quijano, i Josefina de Riquer —la germana d'Alexandre—, amb Pere (a vegades anomenat Pedro) Palau. Aquest fou tot un personatge, escriptor bilingüe, que oscil·là entre elogis al general Prim i Nicolás Salmerón i un catolicisme tirant a integrista que s'empeltà en certs moments d'esperitisme, com el d'Alexandre ho feu amb la teosofia. Milionari amb fortuna d'india, Martí de Riquer afirma que perdé «la seva gran fortuna, íntegrament, i a consciència, a Montecarlo».¹³ Com que li calia refer-la, s'embranchà amb uns cosins polítics seus, els Riquer i Carbonell, en una societat per explotar un suposat fabulós tresor enterrat pels monjos en abandonar el monestir de Poblet. Pel mig entraren també a l'empresa uns germans Palau de l'Espluga de Francolí (sense parentiu amb Don Pedro), que, segons Martí de Riquer, eren uns desapareixius. El gran medievalista narra amb detallisme positivista, i amb la seva gràcia habitual, tota l'aventura, que acabà d'arruïnar Palau González de Quijano. Per emprendre l'activitat de manera més segura, contractà un mèdium (en aquest cas un home, de nom Bernat), que explicà, en castellà, un conte que devia sonar versemblant i que quantificava, via ultratomba, el valor del tresor en quaranta milions de pessetes. Després de moure in-

12. A Mallorca hi anà a entrevistar-se amb l'arxiduc Lluís Salvador, que l'anà ajudant econòmicament durant aquells anys d'infortuni i que fins i tot li oferí de quedar-se com a capellà domèstic seu, una qüestió que ell es comprometia a arreglar gràcies als seus contactes i les seves influències. Verdaguer no ho va acceptar. Per a les relacions entre els dos personatges, és imprescindible l'estudi de Josep MASSOT I MUNTANER, «Jacint Verdaguer i l'arxiduc Lluís Salvador», a *Miscel·lània Ricard Torrents: Scientiae patriaeque impendere vitam*, Vic, Eumo i Universitat de Vic i Eumogràfic, 2007, p. 317-347.

13. Martí de RIQUER, 1998, p. 1284.

fluències polítiques a Madrid, la societat aconseguí permisos administratius i el 1894 feren, durant uns quatre mesos, unes, diguem-ne, «excavacions intensives» que Eduard Toda detalla amb precisió: destrosses brutals i cap resultat. En una carta de Jaume Collell a Toda del 17 de juliol de 1928, datada a Vic, diu el canonge:

Caríssim amic: lo publicat és tot lo que vaig copiar dels documents que guardava l'Argilaga, guarda de Poblet. Les inicials de la persona a qui anava consignada l'autorització oficial en 1894 responien a un nom prou conegut aleshores en certs còrcols de Barcelona: Pedro Palau González de Quijano. Entre els de la colla, sembla que també hi figurava l'artista Alexandre de Riquer. Feren en una setmana tanta feina a l'església que al cap d'un any encara vaig veure en un racó del presbiteri un munt de pedregolar. És d'esperar que la vostra gestió posarà definitiu terme a tanta profanació del dissortat monestir.¹⁴

No sé si l'afirmació es podrà comprovar per altres fonts. Quedi consignada aquí, però.

Només coneixem una lletra de Verdaguer a Palau, del 14 d'agost de 1895, en ple conflicte verdaguera, en la qual li agraeix «la seva aconsoladora i cristiana i caritativa carta».¹⁵ Busquets i Punset, ja molt més endavant, el 1932, diu a Lluís Carles Viada i Lluç que primer Palau era dels «seus», però que després se'n separà «quedant casi sola la nostra part dels elements de dreta o de bona fe». Potser el motiu del distanciament fou la suspensió de la collecta de diners a favor de dotar Verdaguer d'una pensió vitalícia durant el 1896, a la Comissió Permanent d'un Homenatge a Mn. Cinto Verdaguer, que, per exigències del poeta de disposar de seguida dels cabals recollits, acabà de mala manera. La Comissió, en la qual tingué un paper destacat Pere Palau, retornà el que s'havia recollit, però un sector dels amics de l'escriptor que participaven en la iniciativa, encapçalat per Busquets i Punset, feu una «Protesta» a la premsa en contra d'aquesta decisió.¹⁶

Pere Palau González de Quijano s'havia fet un cert nom com a poeta de composicions de tipus místic i amorós, sobretot en els cercles catòlics més dretans. D'altra banda, acabà militant en les files de la Lliga Regionalista. Publicà a *Cata-*

14. Transcrita a Gener GONZALVO, *Eduard Toda i Güell (1855-1941) i el salvament del monestir de Poblet, a través del seu epistolari*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005, p. 83. Toda, a qui tantes coses deu Catalunya, potser era maçó, tot i ser catòlic, «crític», això sí. Jordina GORT OLIVER, *Eduard Toda i Güell: Ideologia i escriptura (1855-1941)*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2012, p. 344-346, disponible en línia: <https://hdl.handle.net/10803/285581> (consulta: 7 maig 2022).

15. Recollida a *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. ix, Barcelona, Barcino, 1986, p. 126-127.

16. Per a aquest afer, un més dels lamentables en què estigué immers en aquells anys Verdaguer, que el considerà un «ultratge», vegeu la carta del poeta a Cosme Vidal del setembre de 1896, amb les notes dels curadors: *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. x, Barcelona, Barcino, 1987, p. 47-48. Vegeu també el text de la «Protesta», a «Homenatge a Verdaguer. Protesta», *L'Atlàntida*, núm. 9 (15 setembre 1896), p. 2-3.

lunya Artística «A la santa memòria de Mossèn Cinto Verdaguer» (noranta versos), llarg i sentit poema (que és datat «5-VII-1902») llegit, sense indicar quan es realitzà, en una vetllada necrològica del Centre Gironí de Barcelona, segons una nota a final del text.¹⁷

Significativa és la seva participació en la publicació del llibre pòstum *Eucarístiques* (1904), versió catalana i francesa (traducció d'Agustí Vassal). Hi posà un prefaci extens, centrat en el caràcter místic de l'obra; un text sense interès crític i en el qual intenta donar un caràcter líric a les seves consideracions. Està datat a Barcelona, del 3 d'agost de 1903, remarcant que és el dia de «Lo Puríssim Cor de Maria». En una carta dels germans Antoni, Maria Josepa i Mercè Peña a Maria Antònia Salvà, del 6 de juliol de 1903, s'explica que Palau, «íntimo amigo de Mossèn Cinto», ha anat a Mallorca amb el manuscrit —desconegut fins aleshores— d'*Eucarístiques*, per veure, entre d'altres persones, Pere d'A. Peña i que els ha ensenyat l'obra, que consideren magnífica, i que ja ha retornat amb ella a Barcelona. La carta, que explica l'encàrrec a Pere Palau d'escriure-hi un pròleg, ha estat publicada per Josep Massot i Muntaner.¹⁸ Malauradament, aquest manuscrit no ha estat localitzat enlloc, per la qual cosa no és possible establir fins a quin punt l'edició impresa s'ajusta a la versió final de Verdaguer.

EXCURS: VERDAGUER, AL SERVEI ECLESIASTIC (TAMBÉ) DELS INTELLECTUALS CATALANISTES

Convé assenyalar que sobre aquests serveis hi ha diversos testimonis documentats amb amics i coneguts intel·lectuals de Verdaguer que li demanaren el seu concurs en ocasions familiars íntimes. Així, per exemple, Francesc Matheu, en una targeta sense data, li diu: «lo meu pare s'està morint. Si em poguéssiu fer la caritat d'arribar [a casa] una estona us ho agrairia eternament» (consultable a l'Arxiu Nacional de Catalunya, *Collecció Verdaguer-Panadès 1878-1892*, carta número 479). Igualment, Matheu li demana que bategi una de les seves filles, ignoro quina. O, en aquesta mateixa font, en la carta número 565, també indatada, d'Antoni Rubió i Lluch, llarga i molt barroca, com si no acabés de gosar de demanar-li-ho, li notifica que abans-d'ahir [31 de gener de 1887] ha tingut «un robust infantó» i que ara només desitja que sigui batejat (atesa la mortalitat infantil de l'època, es feia de seguida) i que voldria que ho fes ell i que al més aviat

17. La poesia és accessible en el repositori Arxiu de Revistes Catalanes Antiques (ARCA), a *Catalunya Artística*, núm. 110 (24 juliol 1902), p. 475-476.

18. JOSEP MASSOT I MUNTANER, «Maria Antònia Salvà, els germans Peña i Jacint Verdaguer», a *Escriptors i erudits contemporanis*, desena sèrie, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011, p. 55-65.

possible li digui dia i hora per administrar aquest sagrament al «robust» Jordi Rubió i Balaguer. També trobem a Verdaguer, amb el vidu i el fill, presidint l'enterrament de la muller de Frederic Soler (*La Dinastia*, núm. 2687, 28 març 1888, p. 3) i en el de Florentina Malató,¹⁹ que ho era de Ramon Montaner i Vila, fundador i copropietari de l'editorial Montaner y Simón. Aquest ric industrial era oncle de Lluís Domènech i Montaner, que treballà força per a la seva editorial; també, en relació amb l'arquitecte, convé recordar que Verdaguer batejà el seu fill Pere.

PER ACABAR

La relació entre els nostres dos personatges no constitueix un tot travat i coherent. Com s'ha vist, és més aviat una suma de dades esparses, però, en vista de la documentació disponible, no m'he vist amb cor de fer cap altra cosa. He pogut tenir a les mans tot el que conté l'Arxiu Riquer dipositat avui a l'Arxiu Nacional de Catalunya. El que hi he trobat és essencialment el que Martí de Riquer va utilitzar a *Les quinze generacions d'una família catalana*. Hi ha una colla d'anys, que són els coincidents amb la relació coneguda amb Verdaguer i sobretot els del conflicte amb el poder, dels quals no hi ha ni un paper. Potser en queda alguna cosa a Mallorca? No ho sé. El que és clar és que, a més d'una bona i completa biografia, cal intentar trobar més fons documentals. Martí de Riquer, que aporta dades curioses, interessants i fins i tot pintoresques sobre l'entorn familiar del seu besavi, pot esplaïar-se en les incidències del personatge com a voluntari carlí durant la darrera contesa, la de 1872-1876, en la qual Alexandre entrà als setze anys i en què suposo que la seva implicació devia ser ben minsa.²⁰ D'altra banda, el gran medievalista no entra ni a estudiar ni a valorar la producció del seu besavi: «la vida artística i literària [...] la deixo per als estudiosos especialitzats».²¹

Tampoc no he pogut comprovar la hipòtesi que a l'amic Eliseu Trenc Ballester li hauria plagut que pogués documentar: que el distanciament va ser conseqüència de la famosa carta del 30 de juny de 1900 de Torras i Bages, ja bisbe, a Alexandre de Riquer, en què li deia que s'apartés d'aquella mescla estranya que era *Juventut*,²²

19. Verdaguer va dedicar a Florentina Malató una poesia que es troba gravada en pedra en el castell que el marit —en honor seu— anomenà «castell de Santa Florentina», a Canet de Mar, de base medieval i reformat per Lluís Domènech i Montaner.

20. La seva mare va haver de gestionar un indult el 1874 del Govern liberal per mitjà del capità general de Catalunya (Martí de RIQUER, 1998, p. 1239).

21. Martí de RIQUER, 1998, p. 1277.

22. Torras li diu que *Juventut* és una revista que «m'ha semblat divorciada de la norma catòlica que deu sempre governar l'esperit de tots los fills de la Iglésia», per recomanar-li que «s'aparte oportunament d'aliances que no li convenen i que són desagradables a Déu», directe al nucli de la qüestió. Es pot consultar la carta íntegra a Jordi CASTELLANOS, *Raimon Casellas i el Modernisme*, vol. I, Barcelona, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983, p. 312, d'on he extret les citacions.

on hi havia espècimens ateus com Pompeu Gener, catòlics integristes com Anton Busquets i Punset o anticlericals no antireligiosos com Sebastià Junyent. Riquer se'n separà. Verdaguer, per la seva part, hi fou acollit com un heroi i li publicaven tot el que els donava (foren sis poemes, una prosa narrativa i una rondalla). I, sobretot, van treure primer en fulletó i després en format de llibre *Aires del Montseny*, la penúltima obra verdagueriana. Poc fruit econòmic li donà: 186,75 pessetes pels 166 exemplars venuts només a Barcelona, segons la liquidació conservada que li fan els de la revista.²³

De tota manera, és segur que devia rebre pressions perquè s'apartés del setmanari. A Verdaguer li hauria tocat de ser a les files dels que donaven suport al Cercle Artístic de Sant Lluc. Però *Joventut* l'ajudava i molts dels seus col·laboradors havien estat al seu costat en els anys difícils. El tomista Josep Torras i Bages, amb qui tanta relació havia tingut, només va saber-li recomanar en aquelles hores difícils que se sotmetés a l'obediència i la disciplina eclesiàstiques.²⁴

Tanmateix, potser no deixa de ser significatiu que en el moment en què Alexandre de Riquer se separa de la publicació, Verdaguer hi dilati les seves col·laboracions. Entre el febrer i el juny de 1900 hi publica quatre peces. Aquest any ja només n'hi trobem una altra a finals de novembre. El 1901, dos textos que fan més aviat la impressió de formar part de la campanya de promoció del recull *Aires del Montseny*, i el 1902, un poema al juny. Per contra, la revista incrementa contínuament les notícies sobre Verdaguer. Tot plegat reforça la hipòtesi d'Eliseu Trenc que Verdaguer va estar també condicionat per la ruptura de Riquer amb *Joventut* i la seva militància activa dins el Cercle Artístic de Sant Lluc provocada per Josep Torras i Bages?²⁵ Diria que sí, que cal tenir-ho present, però també s'ha de considerar la difícil posició en què devia trobar-se el nostre poeta, a qui els sectors eclesiàstics dominants encara no havien perdonat la seva rebellia.

Espero que, dins la poca documentació que he pogut aportar, algú hi pugui trobar alguna dada d'interès o alguna curiositat nova.

23. Sobre els problemes editorials i de cobrament de drets de Verdaguer, vegeu Isidor CÒNSUL, «260 duros als pobres d'Andalusia (notes sobre Verdaguer i els negocis editorials)», *Anuari Verdaguer*, núm. 14 (2006), p. 263-278.

24. Entre tota la retòrica torresiana de la carta, assenyalem aquests mots: «Lo assumpto de V. toca a lo més íntim de la Iglésia i al principi fonamental que Jesucrist posà a la seua divina institució, açò és, l'ordenació jeràrquica en lo govern i la intervenció de la superioritat en lo exercici del ministeri», *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. ix, p. 110-111.

25. Convindria estudiar més documentació a l'entorn de la qüestió. A falta de la gran biografia que no tenim d'Alexandre de Riquer, resulten indispensables els treballs d'Eliseu TRENC BALLESTER: singularment, el llibre *Alexandre de Riquer*, Barcelona, Lunwerg, 2000, i el capítol «Alexandre de Riquer: l'artista», a *Alexandre de Riquer: L'home, l'artista, el poeta*, 1978, p. 77-87.